

complete absence of the special legal adjusting. For protracted period of justice reform lawyers and ordinary citizens gradually get used to think really legal categories. And that is why now heavily to combine the requirement of adherence of judicial form, providing of high standards of finishing telling with possibility of proceeding in the lost writing materials of realization without participation of the interested participants of process. Given out, that at the terms of increase requirements to the observance of judicial form absolutely impermissible are the used in practice unofficial going near reopening cases that quite often abuted upon falsification. Questions that touch proceeding in the lost materials of criminal realization have many debatable or in general unexplored theoretical aspects. They are clearly not enough regulated in law or the legal adjusting of corresponding positions does not answer modern requirements. Distant from perfection is law enforcement. It is educed at the same time, that most theoretical, legal and law enforcement problems of criminal-procedural institute of proceeding in the lost materials of criminal case have variants of decision however.

To the basic problems of this institute it is fixed: narrow circle of cases that is subject to renewal in case of their loss; absence for the participants of criminal process of right on the appeal of decreets, statements accepted on results consideration about proceeding in the lost materials; absence at the court of right on own initiative to make decision about proceeding in the lost materials, unsettled in the Criminal Procedural Code of period, during that refurbishable case must be completed.

Key words: *materials of criminal case, proceeding in the lost materials, protection of judicial rights.*

Стаття надійшла 19 червня 2018 р.

УДК 343.140.02

А. В. Ратнова

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ ТА ЙОГО МІСЦЕ У СИСТЕМІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Визначено важливість використання електронних документів у кримінальному процесуальному законодавстві. Розглянуто основні визначення електронного документа, що використовуються у нормативно-правових актах та наукових працях вчених. Проаналізовано основні підходи щодо самого терміна «електронний документ» та обґрунтовано необхідність використання цього терміна. Запропоновано авторське визначення електронного документа як джерела доказу. Викладено пропозицію щодо виділення електронного документа як окремого джерела доказу.

Ключові слова: *електронний документ, електронний доказ, документ, доказ, джерело доказу, система доказів.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних технологій призвів до поширеного використання електронних документів не тільки у сфері бізнесу та торгівлі, але і у повсякденному житті. Комп'ютеризація та автоматизація органів, установ та організацій різних рівнів дала можливість створити та накопичити величезну кількість інформації, що зберігається в електронному вигляді.

Нещодавно правоохоронці Австралії використали дані «розумного» годинника Apple Watch як доказ у справі про вбивство. Основним доказом став смарт-годинник Apple Watch, який відстежував активність жертви під час вбивства [1].

Крім того, стало відомо, що британська аналітична компанія Cambridge Analytica зберігала й аналізувала дані близько 50 млн користувачів Facebook без їхнього відома. Припускають, що саме ці дані використовували для втручання в президентські вибори США 2016 року [2]. Хоча Facebook і не зберігає змісту розмов чи SMS-листування, проте, зберігає дані про усі вхідні та вихідні дзвінки, дані співрозмовника та тривалість розмови [3].

В Україні з 1 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», який розпочав медичну реформу в Україні. Відповідно до ст. 11 вказаного закону, функціонує електронна система охорони здоров'я, яка містить персональні дані (уповноваженої особи, посада, стать, дата народження, серія, номер паспорта або номер ID-картки, РНОКПП, номер контактного телефону (телефонів) та електронна пошта (e-mail)). Також у систему вносять і іншу інформацію про пацієнтів (зокрема й інформацію про стан здоров'я, діагноз, відомості, одержані під час медичного обстеження пацієнтів) і надавачів медичних послуг [4]. Однією з підстав надання такої інформації є рішення суду. Хоча на сьогодні немає судової практики ухвалення тимчасового доступу до інформації, що міститься у електронній системі охорони здоров'я, проте у ній можуть міститися відомості, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

У всіх зазначених випадках так чи інакше існує електронний документ: у смарт-годиннику Apple Watch здійснюється автоматичний збір інформації з вбудованих та зовнішніх датчиків, який можна переглянути у вигляді електронного документа; інформація про користувачів соціальних мереж, особисті повідомлення є також електронними документами, які взаємопов'язані з законом «Про захист персональних даних»; відомості, що зберігаються у електронній системі охорони здоров'я є електронними документами, пов'язаними з законами, що зберігають лікарську таємницю.

У міжнародній практиці давно існують нормативно-правові акти, принципи та норми, які регулюють використання електронних документів як доказів у кримінальних провадженнях. Вітчизняне законодавство, на жаль, не враховує сучасних реалій та не використовує усіх переваг можливого використання електронних документів. Тому дослідження електронних документів як доказів є необхідним для швидкого, повного та неупередженого встановлення обставин кримінального провадження.

Стан дослідження. Питання використання електронного документа у доказуванні досліджували І. В. Булгакова, К. Б. Дрогозюк, О. П. Євсєєв, І. В. Казачук, А. Ю. Каламайко, О. О. Присяжнюк та інші науковці. Однак праці цих науковців стосуються електронно-цифрового підпису, проблеми збирання, оцінки, дослідження електронного документа, укладення договорів через мережу Інтернет та інших проблемних питань у адміністративному, господарському та цивільному процесі.

Один з найвідоміших дослідників цієї теми є Еоган Кейсі (Eoghan Casey), який досліджував електронні докази. Нині праці науковця не перекладені українською мовою та мало використовуються вітчизняними науковцями. Здебільшого це через деяку розбіжність законодавства, на яке опирається автор та тісний взаємозв'язок його праць з комп'ютерними технологіями, які є складними в розумінні для юристів-процесуалістів.

В Україні, лише деякі дослідники звертались до теми електронного документа з погляду кримінального процесу та криміналістики, серед них С. Й. Гонгало, І. О. Крицька, В. В. Мурадов, С. М. Стахівський, Д. М. Цехан, О. Е. Чекотовська, Г. Л. Чигрина, О. Е. Шведова. Проте досі нема згоди щодо дефініції «електронного документа», не запропоновано основних норм використання електронного документа у доказуванні. Більшість досліджень стосуються методики дослідження та експертизи, а також розгляду електронного документа як речового доказу. Водночас опущено важливість електронного документа як документа та його особливостей у кримінальному процесі.

Метою статті є дослідження та аналіз останніх публікацій щодо сфери використання електронного документа у кримінальному провадженні, формулювання визначення «електронного документа» та його місця у системі доказів кримінального процесу.

Виклад основних положень. Використання електронних документів у кримінальному провадженні відбувається доволі рідко. Насамперед це через складність правової основи. По-друге – отримання доступу, пошуку та підготовки необхідної інформації займає багато

часу. По-третє – у більшості випадків така інформація зберігається у різних системах, відділах та місцях. Користувачі та адміністратори систем можуть жити в різних містах, відповідно, вони наділені різними можливостями щодо наданні доступу до інформації.

Електронні документи за своїм змістом зумовлюють численні правові, конституційні, політичні питання, багато з яких ще не вирішені.

Водночас зростає і значення електронного документа як доказу. У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) наявне лише визначення документа як джерела доказу. Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні).

Чинний КПК України надає можливість використовувати електронну пошту, електронні інформаційні системи, електронні засоби у роботі правоохоронних та судових органів, однак не дає чіткого визначення електронного документа. Єдине про що вказав законодавець це те, що оригіналом електронного документа є його відображення, якому надається таке ж значення, як документу (ч. 3 ст. 99 КПК України) [5].

Як вважає Є. Г. Ковбасюк, при всій значущості, поширеності та частоті використання поняття «документ» очевидно належить до недостатньо розроблених на загальнотеоретичному та практичному рівнях. Дефіцит знань у галузі наукового документоведення, зокрема відсутність загальноприйнятого визначення поняття документа, негативно впливає на ефективність практичної діяльності та судового документоведення [6, с. 543]. Аналогічно можна сказати про поняття електронного документа.

Для дослідження поняття електронного документа виокремимо основні наявні поняття «електронного документа» у законодавчій та науковій сферах.

Відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [7].

Згідно з ДСТУ 7157:2010, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої

політики від 11.03.2010 року № 8 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», електронний документ – це документ, інформація в якому подана у формі електронних даних і для використання якого потрібні засоби обчислювальної техніки [8].

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012 р. «Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси» № 1060 електронний документ це документ, інформація в якому подана у формі електронних даних і для використання якого потрібні технічні засоби [9].

Енциклопедія державного управління пояснює, що документ електронний – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, склад та порядок розміщення яких визначається законодавством [10, с. 142–144; 11, с. 126–127].

Великий енциклопедичний юридичний словник дає поняття електронного документа як матеріального носія відповідної інформації, зафіксованої у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, без яких він не може бути підставою для його обліку і не матиме юридичної сили [12, с. 247].

У юридичній енциклопедії, електронний документ – це електронні копії документів з паперових оригіналів, а також деякі набори даних, спеціально підготовлених для зберігання, передавання і використання в електронному цифровому вигляді [13, с. 354].

Еоган Кейсі пропонує поняття цифрового доказу, під яким розуміє будь-які дані, які можуть підтвердити вчинення злочину, або можуть встановити зв'язок між злочином та жертвою чи злочинцем [14, с. 7].

Деякі науковці відкидають поняття електронного документа та пропонують інші визначення. Так, наприклад, В. В. Лисенко зазначив, що окрім «електронного документа» автори використовують терміни «машинний документ», «документ, підготовлений з використанням електронно-обчислювальних машин», «комп'ютерна інформація» тощо. Сам В. В. Лисенко пропонує застосовувати термін «інформація, що міститься в електронному вигляді на будь-яких носіях» [15, с. 64].

Водночас І. О. Крицька вживає термін «цифрова інформація» та акцентує на тому, що О. І. Котляревський, Д. М. Киценко пропонують використовувати поняття «електронні докази», під якими вони розуміють сукупність інформації, яка зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах. І. О. Крицька зауважує, що в науковому юридичному обігу трапляють-

ся і такі поняття, як «комп'ютерні докази», «комп'ютерні об'єкти» та ін. Утім, їх дефініції суттєво не відрізняються від визначення «цифрових доказів».

Категорія «цифрові джерела доказової інформації» об'єднує програми (програмне забезпечення), файли баз даних, аудіо-, відеозаписи тощо, джерелом яких, а отже, і формою існування, є засоби цифрової техніки – машинні носії, до яких належать оперативні запам'ятовуючі пристрої, постійні запам'ятовуючі пристрої, накопичувачі на жорстких магнітних дисках (вінчестери, дискети), переносні машинні носії (оптичні носії, флеш-карти), NAS-системи тощо [16, с. 302].

Варіативність визначень пов'язана з тим, що електронний документ використовується у адміністративній, господарській, цивільній та інших сферах та може використовуватися як речовий доказ і як документ. Однак, на нашу думку, ці визначення не відображають завдань, які ставить перед собою кримінальне процесуальне законодавство.

Насамперед електронному документу притаманна наявність певних реквізитів, проте вона не є обов'язковою для усіх них. У порядку здійснення цивільно-правових відносин низка правочинів визнається недійсними й вони не мають юридичної сили без таких обов'язкових реквізитів документа (дата складання, сторони та умови угоди, електронний підпис). Проте всі інші електронні документи існують без основних реквізитів й можуть бути використані як джерело доказу [17, с. 91].

По-друге, не слід зосереджуватись лише на матеріальному боці електронного документа. Матеріальний носій – це тільки спосіб збереження та передачі інформації, який має значення лише коли електронний документ виступає речовим доказом, окрім того, електронний документ може зберігатися у мережі Інтернет (он-лайн). Основну роль у електронному документі виконує інформація та її зміст.

Електронна форма представлення інформації – це спосіб документування інформації, що означає створення, запис, передачу або збереження інформації у цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних або інших засобів, здатних до відтворення, передачі чи зберігання інформації. Електронною формою представлення інформації вважається документування інформації, що дає змогу її відтворювати у візуальній формі, придатній для сприйняття людиною [18].

Вагомим кроком у інституті доказування є прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу

адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року. Відповідно до закону електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (зокрема й текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [19].

Хоча цей закон не стосується кримінального процесуального законодавства, однак він розділив докази за формою на письмові, речові та електронні, визначив у якому випадку електронний документ є оригіналом, а у якому – копією, порядок зберігання та повернення оригіналів електронних доказів та основне: надав визначення електронного доказу. Вважаємо, що такий підхід є прогресивним та заслуговує на увагу у криміналістів-процесуалістів.

Отож бачимо, що КПК України лише виокремлює електронний документ як різновид документа або речового доказу, у той час коли Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України), Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України), Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) ставлять електронний доказ як окремий засіб доказування на рівні з іншими засобами доказування, який має свої особливості та ознаки (рис. 1, 2).

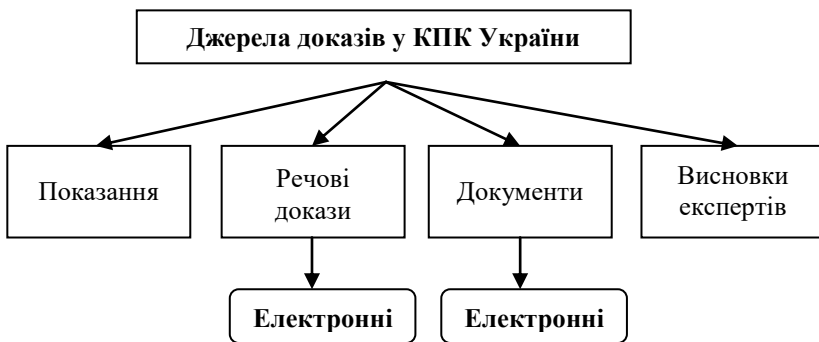

Рис. 1. Місце електронних документів у кримінальному процесі

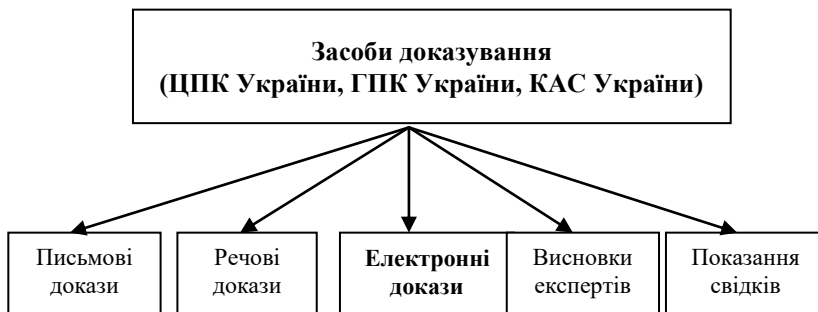

Рис. 2. Місце електронних доказів у цивільному, господарському та адміністративному процесах

Висновки. Вважаємо, що у кримінальному процесуальному законодавстві слід застосовувати термін «електронний документ» з таких підстав:

1. Поняття «електронний» є ширшим ніж поняття «цифровий» та охоплює його. Електронні пристрої можуть працювати на аналоговій або ж цифровій схемі. Після появи цифрових схем, цифрова електроніка набуває більшої популярності та поступово витісняє аналогову. «Цифровий» це уже у будь-якому разі «електронний». Комп'ютер – електронний пристрій, призначений для обробки інформації. Відповідно, він її оцифровує, тобто виражає інформацію у цифрах.

2. Такий документ створюється або людиною з використанням комп'ютера, або самостійно комп'ютером (електронним пристроєм). До комп'ютерів відносять не тільки ноутбуки чи персональні комп'ютери, але і планшети, смартфони та навіть калькулятори. Відповідно, відомості, які можуть використовуватися у досудовому розслідуванні, існують лише у електронному середовищі.

3. Основною метою документа є збереження інформації. Оскільки у КПК України визначено, що документ, а у певних випадках – електронний документ, є джерелом доказу, то, відповідно, фактичні дані у цих документах (інформація) і є доказом.

Пропонуємо авторське визначення «електронного документа» як доказу – це інформація, яка міститься в електронній формі та може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

У системі доказів кримінального процесуального закону електронний документ займає місце різновиду документа та речового

доказу, що, на нашу думку, применшує його важливість. Вважаємо, що електронний документ у кримінальному процесі повинен бути окремим джерелом доказів на рівні з показаннями, документами, речовими доказами та висновками експертів, так як у ГПК України, ЦПК України, КАС України.

Отже, підсумовуючи викладене, вважаємо, що електронний документ як доказ є недостатньо вивченим українськими вченими процесуалістами та потребує додаткового вивчення з врахуванням сучасних вимог та досягнень закордонних вчених.

1. Smartwatch data helped police make arrest in Adelaide murder case. *Mail Online*. 2018. URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-5557749/Apple-smartwatch-data-helped-police-make-arrest-Adelaide-murder-case.html>.

2. Левчук К. Глава безпеки Facebook йде у відставку після скандалу з Cambridge Analytica. *K.Fund Media*. 2018. URL: <https://kfund-media.com/glava-bezpeky-facebook-yde-u-vidstavku-pislya-skandalu-z-cambridge-analytica> (дата звернення 03.05.2018).

3. Каневський Д. Соцмережі й захист даних: Facebook знає, коли дзвонила теща. *Deutsche Welle*. 2018. URL: <http://p.dw.com/p/2v3Wу> (дата звернення 03.05.2018).

4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (дата звернення 03.05.2018).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 24.04.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 03.05.2018).

6. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України. К.: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.

7. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. Дата оновлення: 30.09.2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення 03.05.2018).

8. ДСТУ 7157:2010. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості. Чинний від 2010-03-11. Вид. Офіц. К., 2010. 14 с. (Інформація та документація).

9. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси: Наказ Міністерства освіти і науки; молоді та спорту України від 01.10.2012 р. № 1060. Дата оновлення: 13.02.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12> (дата звернення 03.05.2018).

10. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К.: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління. 692 с.

11. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: К.: НАДУ, 2011. Т. 6: Державна служба. 524 с.

12. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Юридична думка, 2012. 1020 с.

13. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Українська енциклопедія, 1998. Т. 2: Д-Й. 744 с.

14. Casey E. Digital evidence and computer crime: forensic science, computers and the internet (3rd edition). 2011. 770 p.

15. Лисенко В. В. Проблеми отримання і використання у доказовому процесі інформації, що міститься у електронному вигляді на магнітних, оптичних чи інших носіях (за матеріалами діяльності податкової міліції). *Вісник прокуратури*. 2007. № 4. С. 61–69.

16. Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 301–305.

17. Ратнова А. В. Електронний документ як джерело доказу у кримінальному провадженні. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: збірник тез науково-практичного семінару (01 грудня 2017 року)*. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 90–94.

18. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. Дата оновлення: 26.04.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-19>. (дата звернення 03.05.2018).

19. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

Ratnova A. V. Electronic document and its place in the law of evidence in criminal proceedings

The article considers the importance of using electronic documents in the criminal procedural law. The absence in the Criminal Procedure Code of Ukraine of the definition and basic requirements for an electronic document generates numerous legal disputes and discussions. Definitions that exist in other normative legal acts or scientific works of the researches do not fully correspond to the tasks of criminal proceedings. The proposed author's definition of an electronic document as evidence is as follows: it is an information contained in electronic form and it can be used as proof of the fact or circumstances that are established during the criminal proceedings.

In addition, controversies arise when using the term «electronic document». The scientists suggest using similar terms such as «computer proof», «computer object», «computer information», «digital evidence» and so on. According to the author, it is necessary to use the term «electronic document», since it most fully reflects the content of this concept. First of all, because the term «electronic» covers the concept of «digital», and any document created using an electronic device digitizes the information. Secondly, such a document can be created, changed, transmitted only in the electronic environment and using an electronic device (computer). Thirdly, in most cases, the essence lies in the very information contained in the elec-

tronic form. That is, an electronic document is a source of evidence, and the information contained in it is a proof.

It is also important to determine the place of the electronic document in the law of evidence. An electronic document is not only a kind of document of proof of fact. In economic, civil and administrative procedural codes, an electronic evidence is identified as an independent means of proof with its inherent properties. Thus, the electronic document should be identified as a separate source of evidence in the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: *electronic document, electronic proof, document, proof, source of evidence, law of evidence.*

Стаття надійшла 6 червня 2018 р.

УДК 343.97

**С. О. Сорока,
С. І. Марко**

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто історичні аспекти формування міжнародної і національної системи контролю за обігом наркотиків. Проаналізовано шлях, яке пройшло людство від використання наркотиків як лікарських засобів до розуміння необхідності контролю над наркотиками, оскільки поширення наркоманії вже набуло глобального виміру і вважається мало не найнебезпечнішими для суспільного розвитку.

Розкрито етапи формування міжнародної системи контролю над наркотиками, починаючи з 1912 року. Закцентовано, що державна політика України у сфері контролю над наркотиками є важливою складовою всієї діяльності держави щодо стабільного, надійного функціонування суспільства і його безпечного існування. Розглянуто питання щодо доцільності легалізації наркотичних засобів.

Ключові слова: *наркоманія, наркотичні засоби, протидія, контроль над наркотиками.*

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших проблем є зловживання наркотиками та їх незаконний обіг. Наркоманія – це негативне соціальне явище, за яким стоять тисячі загублених життів і вчинених злочинів. Збільшення збуту наркотиків і зростання попиту на них обумовило активізацію міжнародної спільноти щодо контролю над наркотиками. Правове регулювання цієї проблеми створює умови